

ДІЄВІСТЬ ПРАВОВОЇ АКсіОЛОГІЇ

EFFICIENCY OF LEGAL AXIOLOGY

Тімченко О.П., д.філос.н.,
професор кафедри історії і філософії*Львівський торговельно-економічний університет*Козій І.В., к.філос.н.,
доцент кафедри історії і філософії*Львівський торговельно-економічний університет*

Пігош М.А., старший викладач кафедри історії і філософії

Львівський торговельно-економічний університет

З'ясовано, що особливість сучасного стану правової аксіології полягає в тому, що кардинально змінилася ціннісна парадигма її теоретичного формування та практичного застосування. Сьогодні дієвість правової аксіології практично нівельована, відтак перспективи її майбутнього прогнозування знаходяться на початковій стадії дослідження. Тому подальша розробка правової аксіології залежить від результатів закінчення російсько-української війни. Відповідно до цього обсяг та глибина реформування правової аксіології в Україні має подвійний характер. З одного боку спостерігаємо недостатню дієвість міжнародних правових інституцій, з іншого – необхідність доведення українського законодавства до рівня ціннісно-правових стандартів загальноєвропейського законодавства.

Доведено, що особливість сучасного стану правової аксіології в тому, що Україна із постійного об'єкта перетворюється в активного суб'єкта-лідера. Такий стан речей вимагає розширення об'єкта дослідження правової аксіології, виявлення нових і дієвих зв'язків з правовою онтологією та антропологією. Сучасні геополітичні події потребують перегляду місця та ролі окремого (індивідуального) суб'єкта в розв'язанні нагальних проблем міжнародного права шляхом обмеження його волюнтаристських ідей. Потрібна незалежна система міжнародних правових обмежень, яка б швидко реагувала на будь-які прояви міжнародних правових норм.

Продемонстровано, що правові цінності стають серцевиною, рушійною силою і найвищим ідеалом подальшого майбутнього функціонування міжнародних правових норм. У вирішенні низки сучасних глобальних проблем правова аксіологія виходить на перші ролі. У розбудові архітектоніки світової безпеки правова аксіологія виступає фундаментом та однією з основних рушійних сил, роль та значення якої постійно зростає.

Ключові слова: правова аксіологія, правові цінності, правові ідеали, ціннісні критерії права, деонтичні цінності.

It is made clear that the peculiarity of the current state of legal axiology lies in the fact that the value paradigm of its theoretical formation and practical application has fundamentally changed. Today, the efficiency of legal axiology is practically leveled, so the prospects of its future forecasting are at the initial stage of research. Therefore, the further development of legal axiology depends on the results of the end of the Russian-Ukrainian war. Accordingly, the scope and depth of the reforming of legal axiology in Ukraine have double nature. On the one hand, we observe the insufficient efficiency of international legal institutions, on the other hand, the need to bring Ukrainian legislation up to the level of value-legal standards of European legislation.

It is proven that the peculiarity of the current state of legal axiology lies in the fact that Ukraine is turning from a permanent object into an active subject-leader. This state of affairs requires the expansion of the object of legal axiology research and the discovery of new and efficient relationships with legal ontology and anthropology. Modern geopolitical events require a revision of the place and role of a separate (individual) subject in solving urgent problems of international law by limiting its voluntaristic ideas. An independent system of international legal restrictions is needed, which would quickly respond to any manifestations of international legal norms.

It is demonstrated that legal values become the core, the driving force, and the highest ideal of the future functioning of international legal norms. Legal axiology takes the first role in solving several modern global problems. Legal axiology is the foundation and one of the main driving forces in the building up of the world security architecture, the role and importance of which are constantly growing.

Key words: legal axiology, legal values, legal ideals, value criteria of law, deontic values.

Постановка проблеми. Виявлено, що у наш час сенс правового ціннісного буття кардинально змінився у зв'язку з намаганням зміни вектора на реалізацію імперських російських інтересів. Це вимагає розширення розмислів про глибинні процеси відставання правової свідомості від прискореної динаміки трансформації глобалізованого світу. Спостерігаємо обмеженість знань про сутність сучасних правових цінностей щодо розмежування внутрішнього (екзистенційного) змісту інтересів жертви та агресора. Тому змушені констатувати наявне ігнорування російських ідеологів щодо дотримання ключових міжнародних і правових заборон та зобов'язань.

Стан дослідження. Проблема аксіології у філософії права розглядають такі вчені як В. Брижко, С. Івашев, Т. Тарахонич, О. Бандура, Ю. Оборотов, О. Данильян, Ю. Шемшученко та ін. Опрацювання джерел засвідчує, що згадані дослідники аналізують загальні аспекти правової аксіології та ціннісні характеристики права. Таким чином констатуємо, що сучасні розвідки вимагають врахувати актуальність правової аксіології.

Метою статті є аналіз дієвих аспектів аксіологічно-ціннісних проявів у філософії права.

Виклад основних положень. Насамперед зазначимо, що аксіологічне дослідження проблеми права реалізується в науковому, моральному та практичному аспектах і як наслідок такий аналіз уможливує концентрацію уваги не лише на тих чи інших соціокультурних характеристиках права, а й на його духовних складових, які у свою чергу репрезентують певні взірцеві чи ідеальні компоненти права. Адже очевидним є той факт, що без аксіологічного підходу (і ми згодні з тими авторами які критикують будь-які заперечення ролі правової аксіології у функціонуванні права) неможливо розкрити усі головні завдання права в різноманітних спектрах його дії, будь то соціальний, культурний чи навіть загальнолюдський вимір [4, с. 150]. Тож лише через ціннісний підхід вивчення права можна буде розкрити основні складові його внутрішньої природи як певного духовно-практичного засобу дослідження людиною світу, адже без нього, для прикладу, неможливо буде пояснити ані творчу, ані конструктивну роль

свідомості у галузі права, ті чи інші особистісні сторони права тощо. Саме тому основними завданнями дослідників задекларованої проблематики насамперед є розкриття самої природи ключових правових цінностей, їх ієрархічної структури та внутрішнього змісту, а також розуміння права як деякої цінності загалом і його ціннісних складових зокрема.

Можемо стверджувати, що аксіологія як наука про цінності в час російсько-української війни кардинально змінила ієрархію цінностей. Якщо раніше стосовно нехтування правових цінностей дослідники говорили як про потенційну загрозу, то сучасна ситуація має реальні руйнівні наслідки [1, с. 47].

Для загальної оцінки можна використати різноманітні площини людської діяльності. Ними можуть бути нормативна площина – корелюється з тими чи іншими культурними імперативами суспільства, професійна площина – залежить від різних професійних нюансів, операційна площина – послідовність потрібних дій для досягнення очікуваного результату. У цьому контексті зазначимо, що залежно від того які саме площини були задіяні в оцінці того чи іншого феномену, результати такої оцінки можуть дещо відрізнятися одна від одної. Візьмімо, для прикладу, діяння, врегульоване правом. У цьому випадку воно виступає юридичним фактом який оцінюється, виходячи з позиції правової норми. Але те ж діяння може розглядатися і в операційній площині, мова про те, як добре здійснено операцію, або в моральній площині, де визначальним фактором буде вибір тих чи інших моральних принципів. Таким чином можемо констатувати, що у правовій площині оцінці підлягають факти які трактуються як своєрідні цінності у праві. Своєю чергою нормативно-юридичне закріплення вищезазначених оцінок та цінностей безпосередньо впливає на висновок про ступінь цінності самого права, адже між нормами, оцінками та цінностями є певний зв'язок та низка переплетінь. Саме тому для адекватного тлумачення моралі, права чи мистецтва з точки зору тієї чи іншої дисципліни необхідно виявити їх спільні та відмінні моменти і лише тоді давати оцінки і розставляти акценти.

Реалізація права як і правотворчість виступають тими векторами людської діяльності які безпосередньо залежать від різного роду оцінок. Відтак філософія права залучає в коло власного предмету вивчення та аналізу правових цінностей ті чи інші оцінки у сфері права. Як наслідок у філософії права формується специфічний теоретичний напрям, що отримав назву аксіологічний, або правова аксіологія. Але не дивлячись на її певну специфічність та вузьку спеціалізацію вона з необхідністю використовує теоретичні напрацювання як загальної аксіології, так і вчення про цінності загалом.

Проводячи аналогію з моделлю маятника [3, с. 114], з одного боку маємо державно-суспільні цінності, а з іншого – особистісні. Зазначимо, що ця модель на сьогодні не спрацьовує, адже один із гарантів безпеки ООН грубо ігнорує міжнародні правові цінності, що безпосередньо стосуються України, а опосередковано – усієї світової спільноти.

Також зазначимо, що поява аксіологічного підходу в галузі права корелюється з появою природничо-правових знань, а також із деякими розбіжностями між природним та позитивним правом. Наголосимо на тому, що в аксіологічній площині право слід розуміти як дещо, що уособлює суму певних правових цінностей, або, іншими словами, право виступає як певна форма правової повинності, причому вона суттєво відрізняється від решти, як то релігії, моралі тощо.

Тож саме через потрібний набір цінностей право напрацьовує власний зміст, тому можемо констатувати, що свідомість індивіда як суб'єкта права націлена на ті чи інші цінності які, при цьому, трактуються люди-

ною як власний об'єкт, а відповідно у подальшій поведінці суб'єкта нівелюється момент нейтральності права з одного боку, а з іншого, паралельно, формується низка заборон, зобов'язань та дозволів.

Тут, очевидно, доречним буде продемонструвати набір відповідних цінностей, показати низку їх взаємозв'язків та з'ясувати у чому саме вбачається цінність права.

Насамперед зазначимо, що отримати статус правових цінностей можуть різноманітні факти та феномени матеріального чи ідеального вимірів. Ними, для прикладу, можуть бути ті чи інші матеріальні предмети чи блага, мотиви і спонукання як деякі вольові феномени, різного роду людські вчинки, соціальні інститути, ідеали, ідеї тощо. Їх можна вважати правовими цінностями, адже вони знаходяться в площині права та правопорядку, а відтак виступають своєрідним поясненням тих чи інших правових норм. Також правові цінності закріплюються та охороняються відповідними правовими нормами та відповідно складають мету права. Саме тому вони зазвичай знаходяться у сфері чинного права.

Вкрай важливим є роль саме тих цінностей які з плином часу набули характеру правових. Відіграючи роль високих ідеалів, вони кардинально впливають на формування суспільної правосвідомості, а відтак отримують статус основоположних принципів права. Серед них можна насамперед виокремити рівність, свободу, справедливість, порядок, демократію тощо. Але також можна виділити і деякі специфічні цінності права які тим не менше наділені статусом загальних. Це, для прикладу, низка ідей, таких як ідея стабільної законності, ідея права та ін. Перелічені цінності можна розглядати як цінності ідеали, так і цінності реальної людської діяльності. Тож у сфері права вони закріплені у відповідній до їхньої природи якості. Хоча у тих чи інших випадках окремі морально-правові цінності можуть трактуватися лише як специфічні ідеальні цінності, причому таке трактування буде чинним як на індивідуальному, так і суспільному рівнях правосвідомості [5, с. 148].

Також слід зазначити, що перелічені вище цінності можуть називатися цінностями лише тоді, коли вони потрапляють у сферу зацікавлення ними людиною. Тож як правові цінності вони отримують статус юридичних прав та свобод індивіда і проявляються на різних площинах. У такому контексті права людини теж набувають статусу потрібних цінностей, причому та чи інша окремо взята цінність відповідає певній стороні життя людини де залучена як її природна, так і соціальна сторони. Таким чином можемо стверджувати, що правові цінності є похідними від самого поняття особистості та відповідно становлять образ права у різноманітних площинах людської діяльності.

Сьогодні право можемо розглядати не тільки як деяку інструментальну цінність, іншими словами як засіб вирішення тих чи інших нагальних суперечностей, але і як певний методологічний інструментарій який виходить за усталені рамки, еволюціонує та врешті виступає як певна цінність. Але тут відразу потрібно зазначити, що у різних культурах де, очевидно, основоположною є власна специфічна ментальність членів лише свого соціуму, право наділяють різною цінністю. Також цінність тієї чи іншої норми права постійно змінюється та залежить у тому числі від конкретних історичних обставин за яких ці норми були застосовані. І врешті цінність права не може бути визначена у відриві від суб'єкта права, іншими словами потрібні дві сторони для того, щоб те чи інше право могло бути реалізоване та оцінене.

Загалом правову цінність можемо трактувати як деяку можливість для подальшого розвитку людини як на індивідуальному, так і на загальному рівні, причому такий розвиток повинен відбуватися у правовому полі та реалізовуватися правовими засобами. Саме таким чином право надає людині перелік можливостей для розвитку, але лише у правовій площині.

Отже можемо стверджувати, що саме індивід з його постійним саморозвитком виступає головним критерієм цінності права. Адже право лише тоді отримує статус цінності, коли воно безпосередньо чи опосередковано долучається до процесу еволюціонування людини в соціумі, а також надає їй необхідний спектр можливих варіантів які сприятимуть її подальшому розвитку.

Розглянемо яке ж місце у множині цінностей займає саме право яке функціонує у ролі цінності. Насамперед спробуємо виокремити та класифікувати ключові форми буття самих цінностей. Здійснюючи такий поділ зазначимо, що фундаментальним підходом саме в теоретичній площині є диференціація цінностей на предметні і духовні які потрібно розглядати як деякі антагоністи у плані ціннісного відношення індивіда до світу загалом. Якщо спробувати знайти місце праву серед двох основних ціннісних векторів, а саме – матеріальних та духовних, побачимо, що воно однозначно відноситься до цінностей духовного плану, займаючи власну нішу поряд з такими ціннісними імперативами як релігійні, естетичні, моральні, наукові тощо. Зауважимо також, що цінності права у вищезазначеному переліку займають відносно самостійну нішу.

Слід також зазначити, що цінності права виступають специфічною формою духовних цінностей які покликані вирішувати потреби тих чи інших соціальних груп. Іншими словами вони забезпечують дотримання внутрішньої логіки у процесах взаємодії індивідів усередині будь-якого суспільного організму. Тому із вищезазначеного можемо дійти висновку, що стрижневою місією правових цінностей є реалізація перш за все регулятивної функції. Саме тому цінності повинні сприяти забезпеченню законів за якими має функціонувати суспільство, виступаючи таким чином однією із ланок в системі управління тією чи іншою людською спільнотою. У цьому контексті вони трактуються як деонтичні цінності, адже володіють чітко вираженим характером, а це відносить їх до площини належного, але з тією поправкою, що на відміну від решти цінностей такого плану, вони закріплені формально, а відтак мають підтримку на державному рівні. Поряд з цим вони володіють іншою функціональною відмінністю, а саме – мають імовірний характер. Така відмінність зумовлена тим, що існує можливість вольового та свідомого вибору тими чи іншими суб'єктами тих чи інших об'єктивних поведінкових моделей.

Говорячи про форми буття цінностей у контексті правової аксіології можемо констатувати існування таких основних її форм як суспільні цільові цінності та ідеали, цінності предметно утілені, а також екзистенційні чи особисті цінності.

Початковим етапом еволюціонування цінностей правового характеру є їх функціонування як цінностей, що виплекані правовою та суспільною свідомістю, адже вони знаходяться у правовій свідомості як деякі узагальнені ідеї рівності, справедливості, волі, що діють у різноманітних сферах буття суспільства. Тож правові ідеали покладені в основу саме правових обов'язків, або іншими словами – деонтичних правових цінностей.

Говорячи про ідеал зазначимо, що його зазвичай розглядають як дещо зразкове, тобто те, до чого людина прагне, будучи у постійному розвитку, іншими словами мова іде про феномени найдосконалішої форми. Людина за своєю природою прагне до ідеалів у різноманітних площинах своєї діяльності, адже володіючи двоюкою природою, саме на духовному рівні індивід прагне розкритися найбільш масштабно. Тож ідеал з необхідністю виступає кінцевою метою якої прагне досягти людина на шляху власного постійного морального самовдосконалення. А реалізацію якомога більшої кількості здібностей та задатків будь-якої людини повинен забезпечити такий стан речей, коли буде збережена формально-правова рівність кожного із членів спільноти. Відтак право слід розглядати як деяку мету су-

спільства яка знаходиться у цивільному стані, або, іншими словами, право є для того чи іншого індивіда деяким вищим принципом, що породжує усі інші морально-правові імперативи суспільства.

Разом із тим ідеал духовного життя жодним чином не вичерпується лише ідеєю права. У цьому контексті право виступає тільки своєрідним моментом духовного відношення до світу, але ніяк не єдиним та всеохоплюючим. Тож правовий ідеал слід розглядати лише як один із множини елементів ідеалів чи то матеріального, чи духовного життя поряд з такими глобальними поняттями як істина, краса, добро тощо. Вищі цінності з однієї сторони вкладають у життя людини деякий вищий зміст, а з іншої – самі відіграють роль основоположних ціннісних орієнтирів. Отже право для людини можна вважати своєрідною платформою самовдосконалення індивіда на теоретичному рівні, а також як форму реалізації творчих задумів на практичному рівні.

Розробляючи проблеми правового ідеалу аксіологія права повинна насамперед сконцентруватися на забезпеченні тих умов які повною мірою зможуть посприяти розв'язанню тих чи інших актуальних суперечностей, а не лише займатися суто теоретичними побудовами певних загальнолюдських ідеалів. Адже лише таким чином можна зберегти те чи інше суспільство як деяку цілісність з одного боку, а з іншого не допустити нівелювання основоположних моральних імперативів саме завдяки яким і забезпечується вищезазначена цілісність. Тож центральною ідеєю розбудови правового та суспільного ідеалу повинен бути не пошук якогось досконалого суспільства, реалізація якого буде можливою лише суто теоретично, а окреслення справді дієвих векторів які можна застосувати на практиці з метою якісного покращення уже існуючого правопорядку.

У цьому контексті зазначимо, що ті чи інші правові ідеали не знаходяться лише у площині теоретичної правосвідомості, а з необхідністю переносяться у сферу нормативних актів у вигляді законів, входячи таким чином у правову нормативність. Отже можемо стверджувати, що реалізація правових ідеалів відбувається через систему правових відносин, будь то формально рівні стосунки чи незалежні та вільні правові суб'єкти тощо.

Також коли правові та суспільні відносини зазнають певних трансформацій відбувається переоцінка цінностей коли те, що розумілося як деякий абсолют починає змінюватися, а натомість модерні ідеї сучасного суспільства починають розростатися до статусу загальних. Отримуємо ситуацію коли відбувається чергова переоцінка цінностей.

Таким чином правові цінності цілком можемо розглядати як певне динамічне явище яке постійно розвивається та змінюється разом із суспільством, адже вони не тільки відображають поточний стан суспільства, але і певним чином визначають його подальше майбутнє. Відповідно правові цінності повинні постійно переглядатися та оновлюватися, адже вони мають адекватно відповідати викликам сучасного суспільства. Тож одні правові цінності тією чи іншою мірою є реальними у розумінні наявних, освоєних у вигляді правил норм поведінки суб'єктів права, тоді як інші виступають їхніми цілями та ідеалами.

Право як ідея волі передбачає, що воно є не лише засобом регулювання відносин між людьми, але й дієвим інструментом забезпечення свободи та прав людини. Це означає, що право повинне бути спрямоване на захист прав людини та розвиток її потенціалу, а не лише на забезпечення порядку та дисципліни. А право як форма волі передбачає, що воно є результатом волі як суспільства, так і людини яка проявляється у законодавчих актах, судових рішеннях та інших юридичних документах.

Висновки. Роблячи висновок зазначимо, що правові цінності є важливим елементом у сучасному цивілізованому суспільстві. Вони сприяють розвитку особистості,

забезпечують захист прав та свобод людини, а також домагаються гармонізувати інтереси тих чи інших соціальних груп. Відтак право виступає інструментом забезпечення

свободи та прав людини, (якщо ця воля не переростає у волонтаризм) а також є результатом волі як окремо взятої людини, так і суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура О. О. Аксиологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2 (9–10). С. 45–55.
2. Брижко В. М. *Філософія права*: аксиологія в сфері інформаційного права. *Інформація право*. 2014. № 1 (10). С. 26–34.
3. Івашев Є. В. Вплив аксиології права на розвиток теорії прав людини. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 112–120.
4. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 150–158.
5. Тарахонич Т. І. Право та мораль у системі соціальної регуляції. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 147–149.